

BÁBELI FENNSÍK

⊕ SZÖVEG ÉS KÉP: TELBISZ TAMÁS

Álmomban egy nagy, lapos, kietlen hegy tetején ébredtem. Elindultam hát, hogy megkeressem az embereket. Először napnyugat felé mentem, ahol egy völgy torkában csendben meghúzódó, kicsiny falura bukkantam. A domboldalban álló templom tornyán magasodó kettős kereszt árulta el számomra, hogy ruszin vidékre tévedtem. Ezen elcsodálkozva visszatértem a hegyre, és észak felé vettem az útirányt. Nemsokára egy kisvárosba érkeztem, ahol gépeik fölé hajló, szorgos németekre találtam. Itt sem időztem sokáig, hanem a hegyre visszapaszkodva ezúttal kelet felé próbáltam szerencsét. Egy erdei temetőn át vitt az utam, hol a sírköveken méltóságteljes kánokok nevei sorakoztak. A faluba érve azonban cigányrajúk szaladtak felém, miközben a felnőttek – férfiak és nők – kissé gyanakodva méregettek. Ám bizalmukat mégis sikerült elnyernem, és barátságos integetéssel búcsúztunk el egymástól. Innét még egyszer, utoljára, fölballagtam a hegyre, és a negyedik égtáj, dél felé indultam. Így jutottam ismét egy álmatag faluba, ahol már az első házból magyarul köszönték rám az „adjonistát”. Valóságos bábeli fennsík ez a hegy! Ahol mindig más és más népekbe ütközik az ember, attól függően, hogy melyik irányba indul el...

A hely azonban nemcsak az álmok és mesék birodalmában létezik, hanem a valóságban is – méghozzá nem is túlságosan messze. A Gömör–Tornai-karszt Kassához legközelebb eső részére, a Jászói-fennsíkra épp ráillik ez a leírás.

Természetes víztorony

Ha már Bábel, legyen torony is! A kiválóan karsztosodó mészkőből felépülő Jászói-fennsík afféle magasan elhelyezett víztározóként látja el a környező településeket életetől vízzel. Csapadékos időszakok után, de különösen a tavaszi olvadás idején, a fennsíkot szegélyező peremek tövében fakadó források szinte ontják magukból a vizet. Akad olyan forrásbarlang, amelynek a bejáratát a helyi barlangkutatóknak évről évre újra ki kell bontaniuk, mert mindig beomlik, és tele lesz törmelékkel a tavaszi áradáskor. Amúgy sem kellemes itt tavasszal a barlangászokodás, mert a patakos járatok annyira telve vannak vízzel, hogy az előrehaladás szinte lehetetlen. Még alacsonyabb karsztvízszint esetén is számos szifont, azaz mennyezetig vízzel kitöltött szakaszt kell leküzdeniük a kutatóknak. A fennsík leghosszabb (7107 m) és legnagyobb függőleges kiterjedésű (336 m) barlangja a Tornához közeli, déli peremen fakadó Köves-patak (Skalisty Potok) barlangja. Ennek feltáráshoz nem kevesebb, mint 37 szifont kellett átúszniuk a barlangi búvároknak! De még így is rejtőznek feltáratlan járatok a karszt belsejében. A fennsík mélyre nyúló aknabarlangjai (zsombolyai) és a források közti összeköttetéseket egyelőre csak vízfestéssel sikerült igazolni, de a helyi barlangászok abban reménykednek, hogy idővel nem csak a festékmolekuláknak, de nekik is sikerül teljes hosszában végigjárniuk valamelyik átmenőbarlangot.

A helyi barlangászok egyébként egyre kevésbé helyiek. Míg a kommunizmus zártabb évtizedeiben a környező falvakban élő gyermekeket, fiatalokat könnyebb volt összefogni, lelkesíteni egy-egy barlangászklub keretei között a helyi természeti értékek iránt, addig napjainkban inkább a kényszerű vagy önkéntes elvagyódás jellemző, és a városi (főleg kassai) emberek indulnak el hétvégeként a karszt felé pihenni vagy éppen barlangot feltárni.

A társadalmi életmód, kultúra változásai egyébként a fennsíkon is megfigyelhetők. A peremek vízbőségével szemben a karsztfennsík száraz, hiszen a víz mindenhol a mélybe szívárog, egyedül a törésvonal mentén kialakult Miglinc-völgyben csordogál. Így maga a fennsík lakatlan, de évszázadokon át jó terep volt a pásztorkodás számára. Bár a 20. században már hanyatlásnak indult ez a fajta gazdálkodás, de azért még a kommunista időkben is 1000-nél több birka és több száz marha legelészett a fennsíkon. Az állatok (és tartóik?) számára a „kegyelemdőfészt” a rendszer-váltás jelentette, mert gyakorlatilag teljesen eltűnt az állattartás, és a fennsíkon két évtized alatt már jól érzékelhető nyomot hagyott az erdők előretörése az

egykori legelők rovására. A háziállatok mellett természetesen előfordultak itt nagyvadak is, hiszen nyilván nem véletlenül nevezik a Jászói-fennsík – s egyben az egész Gömör–Tornai-karszt – legmagasabb pontját Szarvas-csúcsnak (Jeleny vrch, 947 m). Itt azonban a fennsík egységes laposa már gerincekre és völgyekre esik szét, ami azzal függ össze, hogy a jól oldódó mészkő helyét idősebb, átalakult kristályos mészkövek és palák veszik át.

AZ AJI-VÖLGY VÍZESÉSEI a saját maguk által épített édesvízi mészkőgátakon buknak át, és különösen szépek a tavaszi vízbőség idején

A JÁSZÓI-FENNSÍK KÉPE ÉSZAK FELŐL (előző oldalpár)

A JÁSZÓI-FENNSÍK ÉS A SZOMSZÉDOS SZÁDELŐI-FENNSÍK digitális terepmodellje, melyen szépen megfigyelhetők a választóvonalat alkotó mély szurdokvölgyek és a fennsíkot körülölelő települések

Kettős kereszt

A Szarvas-csúcs alatt, a völgyfőben abszolút „zsákfaluként” bújkik meg Ájfalucska (Hačava). Kicsinyítő képzős neve ellenére a 20. század elején még közel 700-an lakták, s így nagyobb volt, mint például a völgy alsó kijáratánál fekvő Áj. A középkorban hegyi pásztorszállásból növekedett faluvá, ahol a jó legelők, a fa, a környék vasércé és a mészégetés jelentette a megélhetést. Lakói eredetileg ruszinok voltak, ám az utóbbi népszámlálásokban már hiába keressük nyomukat: a 241 főből mindössze ketten vallották ma-

gukat ruszinnak (és még ketten oroszoknak), a többiek (beleértve a helyi cigányokat is) a szlovák nemzetiséget választották. A száz éve még nem elhanyagolható magyar kisebbség eltűnt a faluból, és az alacsonyabban fekvő falvakba (például a magyar Ájba) költözött. Amiben mégis élesen kiütözik a település ruszin jellege, az a vallás. Ájfalucska lakói – környezetüktől eltérően – túlnyomórészt görög katolikus vallásúak, így a területi elterjedését ábrázoló térképen szigetszerűen ugrik ki ez a falu, nemzetiségi-vallási szem-

pontból legközelebbi rokonaikat a Cserehát vidékén találhatjuk. Ájfalucska példája is kítűnően szemlélteti, hogy a vallási identitás évszázadokkal túlélheti valamely település népességének nyelvi-nemzetiségi váltását, amiről itt jelképesen beszél a templom tornyán égbé tekintő kettős kereszt.

Nemcsak a kereszt, de a falu mai arca is kettős. Zsákfaluként, hegyekkel körülölelve, hosszan elhúzódó telével a 21. század falusi embere nem tud mit kezdeni – menekül. Dűledező bádog- és pala-

tetők jelzik sorra az elhagyott házakat. A városi ember viszont idemenekül, persze csak ideiglenes jelleggel, amiről felújított, szépen kifestett, egykori parasztházak és néhány frissen épülő nyaraló tanúskodik. Ennek ellenére a turizmus még nem „dübörög” itt, ami érthető, elvégre egy alapvetően hegyvidéki országban Ájfalucska inkább csak „helyi érdekű”, s így lehet, hogy megmarad annak, ami – csendes, halódó zsákfalunak, menedéknak egy dübörgő világban.

EZ IS, AZ IS ÁJFALUCSKA: dűledező, elhagyott parasztház és takaros felújított házikó. Érdemes megfigyelni, hogy bár kézenfekvő lenne kőből építkezni ezen a vidéken, a régi házak mégis mind fából épültek. A hagyományos palatetőt jobbra felváltja a cserép, de a falucska-ban több házat sajnos ma is bádog „koronáz”

ÁJFALUCSKA RUSZIN TEMPLOMA
a domboldalból tekint le a völgybe szorított falura.
Körötte az egykor teraszosra alakított lejtőket
ma már egyre kevésbé használják a helyiek

PÁSZTORCSALÁD A KÖZELI SZILICEI-FENNSÍKON

Bár nem feltétlenül jelent rossz megélhetést, a rideg pásztoréletet ma már nem sokán választják. A szakértelem és az életforma vállalása apáról fiúra száll. De hol a folytatás, ha a családban egy szem leány születik?

MÁNTA-ARC MECENZÉFRŐL

NAIV FESTMÉNY EGY MECENZÉFI KOVÁCSMŰHELYRŐL

Az állandó csengés-bongás közepette nem csoda, ha nyelvjárásuk lényegi eleme lett a hangos beszéd

Ásó, kapa, bajonett

A különös hangzású Mecenzéf lakói németek – voltak. Az első telepesek még IV. Béla idején érkeztek ide, de a szepesi szászoktól („cipszerektől”) eltérő hullámban, és mivel a hegyvidék jobban elzárta őket északi nyelvrokonaiktól, mint a déli, magyarulta vidékektől, ezért „mántának” nevezett nyelvük szigetszerűen megőrzött egy egészen sajátos tájszólást, amit egy „rendes” német meg sem ért. Mivel Mecenzéf már a karsztvidéktől északra, az Érc-hegység lábánál fekszik, így fő természeti erőforrásként a helyi ércet dolgozták fel vashámorokban. Ebből kiválóan meg is tudtak élni egészen addig, míg a 19. század végén a gyáripar háttérbe nem szorította a kézművességet. Ez viszont olyan erős kivándorlási hullámot indított meg, hogy egy időben Clevelandet – a lokálpatrióták büszkeségével – „amerikai Mecenzéf”-nek kezdték hívogatni.

Békeidőben főleg ásót, kapát és más mezőgazdasági eszközöket gyártottak, de a háborús időkben „profil” váltottak, és áttértek a bajonett előállítására. Magyarbarátságukra mi sem jellemzőbb, mint hogy az 1848/49-es szabadságharc idején tízezerszámra készítették ezeket a fegyvereket a honvédsereg számára. De Mecenzéf még békeidőben sem lehetett valami csöndes hely, amint arról egy 19. század végén itt született nyelvész munkája tudósít: „A meczenzéfiek beszéde általában nagyon hangos, még akkor is, mikor közömbös dolgokról beszélnek egymás között. Áll ez első sorban a férfiakról. Oka mindenestre az, hogy a vashámorokban, a hol egész nap a legnagyobb zajban dolgoznak, megszokják a hangos beszédet, amiről azután a nap nyugalmasabb óráiban sem tudnak leszokni.”

A 20. század azután itt is szépen átrendezte az etnikai viszonyokat. A század eleji népszámlálások egyik meglepetése volt, hogy a német gyökerű mánták egy része magyarnak vallotta magát. A második világháború végétől azonban a magyarság szinte eltűnt, de mára a németek számaránya is 10% alá csökkent. A település képe azonban a maga rendezettségével, polgári házaival ma is őrzi a múltat.

Ugyanezt kísérli meg egy különleges múzeum is. A falu leghíresebb szülötte (bár konkrétan nem is itt született, hanem Kassán) a félig mánta, félig magyar származású Rudolf Schuster, Szlovákia történelmének második köztársasági elnöke, aki saját lényében testesíti meg a sokoldalúságot (és a hatékony „önmenedzselést”), hiszen mérnökként diplomázott (lám, a német gyökerek!), 9 egyetem avatta díszdoktorrá (Ottawától Szentpétervárig), de író, fotós, utazó is egyben, és politikusként is a csúcsra jutott (bár negatív világrekordot állított fel azzal, hogy regnáló elnökként második ciklusáért harcba szállva milyen kevés szavazatot kapott). Szülei házában múzeumot rendezett be, ahol a mozgókép hőskorából származó vetítő- és fényképezőgépek, a helyiek életét ábrázoló naiv festmények, saját könyvei és egy tájház jellegű szoba, valamint egy vashámor eklektikus elegyét figyelhetjük meg. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a környéken ezt a múzeumot kereste föl a legtöbb külföldi híresség, hiszen államfő kollégáit gyakran elhívta ide, hogy a kertben saját pálinkájával koccintva sort kerítsenek egy bizalmas megbeszélésre.

Prémontre és Róma

Az észak-franciaországi Prémontre és az olasz Róma meglehetősen távol esnek egymástól, s egyformán messze attól a helytől, amerre most járunk. Jászón azonban egészen közel fekszik egymáshoz a premontrai szerzetesek híres apátsága és a romatelep. A barátok alig néhány évtizeddel a rend 12. századi franciaországi alapítása után már megtelepedtek itt, Jászón. A lelki élet vezetése mellett a középkorban egy ilyen monostor természetesen fontos hatalmi tényező is volt. A jászói monostor egykori jogi súlyát jelzi az is, hogy a középkorban ez volt a kilenc felvidéki hiteleshely egyike. Ez lényegében azt jelentette, hogy egy hatalmas terület közjegyzői hivatalát a premontraiak látták el. Az akkori bírásokban egy apát esküje például tíz nemes esküjével volt egyenértékű!

De a jászói prépostság volt a környék legnagyobb földbirtokosa is (sőt a fennsíki erdők jelentős része ma újra a monostor birtokában van), s így hosszú történetében hullámzóan váltakoztak a gyarapodás és az ellenségeskedés időszakai. Elfoglalták a cseh Giskra seregei, felégette Thököly Imre, megszüntette II. József, elcsatolták Trianonkor, fölslatták a kommunisták. De mindannyiszor volt erejük az újrakezdéshez. A jelenlegi épületegyüttes a

barokk korban épült újjá a romokból, amiért az akkori prépostnak Mária Terézia egy általa személyesen hímezett miseruhát küldött. Minő felséges királynői ajándék egy szerzetesnek!

Az újító szellem sem volt idegen a premontraiaktól: a fennsík északi oldalán fakadó források vizét összegyűjtő Tapolca-patakon már a középkorban halastavakat hoztak létre. Ha a társadalom (a király) úgy kívánta, iskolákban tanítottak, ha kellett, ipari üzemeket építettek, ők villamosították Jászót. Trianon után az itteni szerzetesek nagy része Gödöllőre költözött, ahol új perjeliséget alapítottak (ez a prépostsághoz képest alacsonyabb „rangú” szerzetesi közösséget jelent), mely napjainkban a gödöllői premontrai gimnáziumot működteti. Az erdő szélén megbújó, hangulatos apátsági temetőben szinte mindegyik sírkő felirata magyar (bár a nevek közt szép számmal akad szláv csengésű is), de a rendszerváltás utáni lassú éledezés itt már inkább szlovákul zajlik.

És e felséges és szakrális barokk monostor többszedságában – épp csak a Bódva-patak túlsó oldalán – összezsúfolva él 1000-1500 cigány. A telepen akad két blokkház is, melyből – amúgy „klasszikusan” – hiányoznak az ajtókeretek, egyszer

pár óráig biztos meleget adtak, amikor eltűzelték. Nagyrészt azonban kisebb házakból áll, melyekben 15-20 fős, többgenerációs családok élnek együtt, néhol a hely már annyira szűk, hogy hullámpalákból, gerendákból tákolat építményekkel bővítgetik a házakat. A telep peremén, amit árvízkor a Bódva-patak „nyaldos”, térdig ér a szemét, melynek markáns alkotóelemei a műanyag palackok. Mondhatnánk, hogy a fejlődő világ favelláit idézi a kép, de valójában nem kell annyira messzire menni, mert Romániában vagy a Balkán-félszigeten is lehet ilyet találni.

A telep lakói meglehetősen bizalmatlanul gyűlnek körénk, mikor kiszállunk az autóból, de a hangos magyar „jó napot!” köszönésre megenyhülnek. „Hagyjátok, ezek nem szlovákok!” Itt, úgy látszik, nem mi vagyunk a többségi nemzet, így barátságosan beljebb invitálnak, és a nyelvük is megoldódik. A hangulatváltás annyira látványos, hogy szlovák (pontosabban ruszin) kolléganőnk is ijedtében rögtön megtanul magyarul köszönni. A magyarok iránti helyi cigányszimpátia oka részben arra vezethető vissza, hogy némi támogatást kapnak Magyarországról, ha magyarnak vallják magukat. De ezzel együtt is, az életük meglehetősen kilátástalan.

„Aki cigány, az nem kap munkát, de még a kocsmába sem engedik be!”, „Minek tanulni, ha munka úgyszincs?” Bezárt a közeli téglagyár is, ahol többen dolgoztak közülük, és amit még egykor az apátság hozott létre. De hol van az a munkaadó, aki az egyébként is munkanélküliségtől sújtott térségben éppen a tanulatlan és teljesen eltérő kultúrában felnőtt cigányokat alkalmazná? A cigány gyerekek a jászói iskolába járnak, a jászói gyerekek a közeli Szepsibe, Szepsiből meg sokan már Kassára. Persze nálunk is zajlanak ezek a folyamatok, de Szlovákia ebből a szempontból előbbre tart, vigyázó szemünket ezért érdemes Kassára és környékére vetni, mert ez alapján lehet megjósolni, hogy mi várhat ránk... Sokkoló az élmény és sokkoló a kontraszt, amit Jászón meg tapasztalhatunk.

Olyannyira, hogy az itteni híres barlangról majd' elfeledkeztünk. Pedig ezt bárki megtekintheti. A sors fintora, hogy míg napjainkban a barlangokat féltve vigyázzuk, és barbárságnak tartjuk, ha valaki kézjegyét hagyja a köveken, addig a régi harcok idején a barlangba húzódó husziták falfirkáit – a barlangi medvék csontjaival egyetemben – most történelmi kíváncsisággal szemléljük.

A JÁSZÓI KOLOSTOR BAROKK ÉPÜLETEGYÜTTESE békét és újjászületést sugároz... (balra)

... MIKÖZBEN A SZOMSZÉDOS CIGÁNYTELEPEN reményüket veszített, elkeseredett emberek élnek

Oltár a fennsíkon

A Jászói-fennsík déli oldalát hosszú karéjban magyarlakta települések szegélyezik. A szűk völgytorokban fekvő Áj és a keleti peremre felkapaszkodó Debrőd még zömmel magyarlakta falvak. A medencévé szélesedő Bódva-völgyben kényelmesen terpeszkedő, nagyobb településeken viszont már kisebbségbe szorultak a magyarok, bár még mindig jelentős számban élnek itt, így az emberek többsége egy bizonyos szinten mindkét nyelvet beszéli. De a vegyes házasságok és a demográfiai mutatók a csendes asszimiláció irányába mutatnak. Árulkodó a szepsi magyar plébános egyik mondata: „A magyar szentmiséket nagyobbreszt idősebbek látogatják, a szlovákokot fiatalabbak.”

A magyar karéj végén fekvő Debrőd külön figyelmet is érdemel, hiszen félig-meddig a fennsíkon helyezkedik el, igaz, hogy annak lealacsonyodó, fiatal üledékekkel betakart keleti szárnyán. A lényeg, hogy a karsztvízszinhez közel, s így itt már források fakadnak, és ez adja a falu létalapját több mint 750 éve. A forrás fölött Nepomuki Szent János örökődik, aki köztudomásúlag a fuldoklók védőszentje. (No, nem mintha a forrás olyan bővízű lenne, hogy meg lehetne fulladni benne...) Nepomuki Szent János ezt a címet azzal érdemelte ki, hogy mikor IV. Vencel, a féltékeny cseh király megpróbálta kicsikarni belőle a királynő gyónási titkait, a pap ellenállt, ezért a király a Károly hídról a Moldva folyóba vettette a titkot megőrző pa-

pot. Azóta patakpartokon, források mellett gyakran állítanak szobrot tiszteletére.

De van a forrás mellett egy kő is. Lekerekített éleiből mintegy véletlenül rajzolódik ki Nagy-Magyarország alakja. Rajta kissé talán suta vessorok, melyek mégis érzékeltetik a hely élő és élettelen gyökereit, és hogy az itt élők számára mi az érték: „Évszázadok messzetűntek,/de a sziklák állanak:/az első otthon emléke,/itt az árnyas fák alatt.”

Akad egy másik szent is, aki még közelebb áll a debrődiekhez. A kun háborúk idején erre is elvetődött Szent László, és ha hasadék nem is nyílt lovának patkója nyomán, mint Torda közelében, de azért egy forrás csodás módon itt is fakadt a sziklából, a falu fölött, a karsztfennsíkon. A közelében

RAJKÓK

Ők mintha még bizalommal néznének a jövőbe...

A SZÁDELŐI-FENNÍK DÉLI NYÚLVÁNYÁN MAGASODÓ TORNA VÁRA egykor hatalmas uradalom központja volt. Gazdái sűrűn váltogatták egymást, míg a kuruc időkben végül a Habsburgok föl nem robbantották, mint oly sok más várunkat. Romantikus romjairól szép kilátás nyílik a Jászói-fennsík déli peremére

Épült középkori templomból már csupán néhány kő maradt, mikor a polgármester és a pap gondolt egy nagyot, és elhatározták, hogy feltámasztják a templomot és a László-napi búcsút. De nem a régi formájában, hanem légiesebb, a természettel szorosabban összefonódó alakban. Így készült el a „növénytemplom”, ami tulajdonképpen egy kőalapra épített vörösfenyő váz. A padlózat a fű, a freskók a csillagos ég, és a romok közepén kinőtt két nagy fa is a helyén maradt. Az oltár nem más, mint egy édesvízi mészkőtömb. És jönnek az emberek is újra, júniusban, Szent László napján.

Szikla, forrás, szarvas, fa és ember. Ruszin, mánta, cigány, szlovák és magyar. A bibliai Bábel tulajdonképpen a zűrzavarról szól, de napjainkra sokan rájöttek arra, hogy a sokszínűség érték! És megdöbbentő, hogy ez a nyelvi-kulturális sokszínűség itt milyen hosszú időn át fenn tudott maradni, többnyire békés egymás mellett éléssel. Meglepő, hogy mennyire kevésbé volt „olvasztótégely” a régi világ – és mennyire az a mai! Már fakulnak ugyan a színek, de azért még fölismerhető a régi mintázat, és ez teremti meg a Jászói-fennsík körülutazásának varázsát. ☺

